

Lärande för en ny värld

En gång bodde vi i Sverige.

Nu bor vi i Världen.

På planeten Jorden.

AVSTÅNDET MELLAN LÄNDER och människor har krympt under de senaste decennierna. Det märks numera i vår vardag, inte minst i en stad som Göteborg. Idag kommer våra grannar och klasskamrater från Latinamerika, Asien och Afrika. Förr var de norrlänningar och finnar.

På bara några årtionden har Sverige, precis som många andra västländer, bytt ansikte från ett kulturellt och etniskt homogent samhälle till en mångkulturell mötesplats. Mångfalden har berikat oss, fört in nya kulturinslag, idéer och tankar. Men i utvecklingens spår följer också integrationsproblematik, etniskt betingade motsättningar och sociala klyftor.

Många av de invandrare som sökt sig till Sverige har flytt undan fattigdom, arbetslöshet och brist på demokrati i sina hemländer. De följde drömmen om ett tryggare och bättre liv någon annanstans, i ett rikare, mer demokratiskt eller kanske mindre krigsdrabbat land.

Att människor hungrar, saknar arbete och lever under politiskt förtryck är också grund för konflikter och krig på många håll i världen. Desperata, frustrerade unga människor på jakt efter en mening med sina liv kan bli rekryteringsunderlag för extremist rörelser och politiska terrororganisationer. Attacken mot World Trade Center den 11 sep 2001 visade att våldet också kan drabba västerländska industrinationer, som kanske tidigare trodde att deras befolkningar var skyddade från den typen av politisk terror.

Även vår samhällsekonomi är beroende av vad som sker globalt. Sveriges tillväxt påverkas i hög grad av den globala ekonomin och svängningar i världshandeln. Genom globaliseringen har enskilda nationer blivit mer utsatta för marknadens krafter. Hur mycket svenska staten har att fördela till medborgarna beror inte enbart på hur hårt vi själva jobbar, hur uppfinningsrika vi är. Andra länders satsningar på till exempel

forskning och teknikutveckling påverkar jobben och tillväxten i Sverige på ett mycket direkt vis, när företagen dessutom kan flytta dit produktionskostnaderna är lägst.

I många fattiga länder hämmas den ekonomiska utvecklingen av att medborgarna har en låg utbildningsnivå. Ineffektiv samhällsstyrning och brist på demokratiskt inflytande kan också bromsa utvecklingen. Men en lika viktig orsak till fattigdom är de handelsregler som gäller globalt. Tullar och subventioner av industriländernas jordbruksproduktion innebär att utvecklingsländerna idag missgynnas i konkurrensen på världsmarknaden.

Naturens energiresurser sätter också gränser för vår välfärd och ekonomi. Om 40–50 år kommer oljan, den viktigaste energikällan, att vara slut om vi fortsätter med nuvarande förbrukningsnivå, anser många forskare. På sikt måste vi finna nya, förnyelsebara energikällor för att klara produktionen och den ekonomiska tillväxten.

Miljöproblemen är samtidigt tydliga bevis på att våra nationsgränser inte kan stänga ute omvärlden. Föroreningar och utsläpp långt utanför Sveriges gränser hamnar i luften vi andas, i våra skogar, sjöar och hav. Hur människor och företag agerar i Asien och Sydamerika får följderna i vår vardag. Likaså påverkar vår konsumtion och energiförbrukning livet för människor i dessa världsdelar.

Utsläppen av växthusgaser håller idag på att förändra klimatet på jorden. Genom uppvärmningen påverkas en mängd olika livsförutsättningar, som växtlighet, djurliv och spridningen av olika sjukdomar. Konsekvenserna har hittills varit betydligt värre för fattiga länder än för rika. Klimatförändringarna orsakar svåra naturkatastrofer, som översvämningar och torka, vilka i sin tur skapat hungersnöd och sjukdomar.

Globalt är miljöförstöring också en viktig orsak till fattigdom i många utvecklings-

länder. Brist på rent vatten, förstörda jordar och skogsskövling gör att människor inte kan försörja sig. Samtidigt tvingar det skriande behovet av mat och inkomster människor att överutnyttja naturens resurser.

Vi kan inte strunta i de ekologiska effekterna av vår livsstil – då undergrävs i slutändan våra möjligheter att leva ett gott liv. Att försöka reparera de skador miljöförstörelsen orsakar kostar dessutom mycket pengar, och det är vi själva som betalar.

Vår livsstil har stor betydelse för nedsmutsningen och energiförbrukningen. Skulle alla på jorden leva på samma förbrukningsnivå som medelsvensken behövs det tre jordklot till, visar beräkningar av länders ekologiska »fotavtryck«. (Svenska Naturskyddsföreningen, 2001) Att vi ser vårt eget ansvar för de globala problemen är helt avgörande för möjligheterna att skapa en bättre framtid, med färre kriser och hot.

Hållbarhet – och hållbar utveckling

Människan har i alla tider funderat i termer av hållbarhet. Hur stor är chansen att överleva långsiktigt om jag gör så här? Ska jag försöka klara mig själv eller samarbeta med andra? Ska jag fiska slut på all fisk i älven – eller lämna några kvar? I bondesamhället brukade man jorden varsamt, så att den skulle fortsätta att vara bördig och ge föda åt kommande generationer. För att inte dränera marken på näring växlade man grödorna eller lät åkern ligga i träda några år.

Idag handlar ekologisk hållbarhet om vilket kaffe vi köper i närbutiken. Det handlar om att sortera hushållsopor och att välja mellan att ta bilen eller promenera till jobbet.

Hållbar utveckling

Men en hållbar utveckling handlar inte bara om att leva i samklang med naturen. En hållbar utveckling måste också ta hänsyn till andra aspekter av människors livskvalitet, som social trygghet och delaktighet, hälsa

och utbildning. För att samhället ska ha några resurser att fördela, behövs också ekonomisk tillväxt, men denna tillväxt måste kombineras med social välfärd, utan att förstöra naturen.

På en FN-konferens i Johannesburg 2002 enades världens länder om att all utveckling ska vara hållbar utifrån tre, integrerade perspektiv – det ekonomiska, det sociala och det miljömässiga. Social utveckling och trygghet, liksom ekonomisk utveckling, är alltså lika viktigt som miljöhänsyn.

Så här formulerar den svenska regeringen sin syn på varför de olika perspektiven behövs och hur de är beroende av varandra.

»Ekonomisk tillväxt är nödvändigt, men inte tillräckligt för en rättvis och hållbar utveckling. Västland och utveckling kan inte mätas enbart i ekonomiska termer. Ekonomisk tillväxt måste vara hållbar och kombineras med satsningar på rättvisa och välfärd för att leda till utveckling.« (Regeringens proposition 2002/03:122)

Att global rättvisa också gynnar en fredlig utveckling i världen är en annan utgångspunkt för Sveriges politik för global utveckling, som antogs av riksdagen i december 2003. Den parlamentariska kommitté som skrev betänkandet formulerade det på följande sätt:

»En värld med skriande orättvisor förblir en otrygg värld för alla – inte bara för fattiga människor, utan också för välbeställda individer och stater. Att bekämpa fattigdomen och skapa en rättvisare värld ligger i allas intresse. Visionen måste vara en värld där alla människor har sina grundläggande politiska, ekonomiska och sociala rättigheter tillgodosedda.« (SOU 2001:96, *En rättvisare värld utan fattigdom*)

Vem bär ansvaret?

Ansvaret för att förverkliga en hållbar utveckling ligger i första hand på de enskilda staterna i världen, konstateras i de inter-

nationella överenskommelserna. Alla regeringar måste arbeta för att leva upp till målen inom det egna landet.

Men många frågor som rör hållbar utveckling kräver ett övergripande globalt samarbete. Särskilt de fattigaste länderna behöver ofta stöd för att kunna minska fattigdomen och få till stånd en ekonomisk tillväxt.

År 2000 enades FN:s medlemsstater, i den så kallade Millenniedeklarationen, om åtta utvecklingsmål som världens länder gemensamt ska försöka förverkliga. Ett av målen är att halvera fattigdomen i världen till år 2015. Andra mål är att utveckla ett öppet, rättvist och icke-diskriminerande handels- och finanssystem, att ge grundutbildning åt alla människor och stoppa spridningen av HIV och AIDS.

Millenniedeklarationen betonar starkare än tidigare deklARATIONER det gemensamma ansvaret för den globala utvecklingen. Även företagans delansvar för att skapa utveckling och bekämpa fattigdomen lyftes fram extra tydligt här. Företagen har en viktig roll i arbetet för en hållbar utveckling, eftersom de äger mycket av makten och verktygen att förändra. Av världens 100 största ekonomier är 50 företag, och de 500 största företagen kontrollerar 70 procent av världshandeln. (Svenska Naturskyddsföreningen, 2001)

Sveriges politik nationellt

Alla FN-länder har åtagit sig att upprätta egna nationella planer för hur de ska uppnå en hållbar utveckling. I Sveriges nationella strategi för hållbar utveckling anges vilka prioriteringar som skall göras inrikespolitiskt, inom det ekonomiska, det sociala och det ekologiska området, för att uppnå en hållbar utveckling i vårt land. (Idag är hållbar utveckling det övergripande målet för regeringens politik.)

I den nationella strategin (Sammanfattning av regeringens skrivelse

2001/02:172) poängteras att den svenska välfärdsstaten i många delar bygger på samma grundtankar som hållbarhetsfilosofin. Folkhälsosatsningar, jämställdhetspolitik, inkomstfördelning/resursutjämning är exempel på insatser som gynnar en hållbar utveckling. I ett samhälle där alla människor får möjlighet att påverka beslut och kan skapa sig ett gott liv förebyggs motsättningar och den ekonomiska tillväxten gynnas. Satsningar på utbildning och hälsa har varit framgångsrika verktyg i det svenska samhällsbygget.

Några konkreta, nationella mål för social utveckling och folkhälsa är att ta tillvara alla svenskars arbetsförmåga. Genom satsningar på folkhälsan vill staten motverka att

människor lämnar arbetsmarknaden i förtid, till följd av förtidspension och långtids-sjukskrivning. Andra kärnområden är miljö och »social sammanhållning, välfärd och trygghet«. Här ges jämställdhet mellan kvinnor och män hög prioritet, liksom barns och ungdomars inflytande. Förebyggande satsningar mot missbruk och brottslighet, samt arbete för ökad integration och mångfald, nämns också bland de prioriterade områdena.

Sveriges politik för global utveckling

Sverige ska också aktivt bidra till en hållbar utveckling globalt. I december 2003 antog riksdagen en ny politik för global utveckling. Den övergripande målsättningen »en rättvis

och hållbar global utveckling« ska nu gälla inom alla politikområden – alltifrån handelspolitik, jordbrukspolitik, migrationspolitik till utbildningspolitik. (Regeringens proposition 2002/03:122)

Politiken för en globalt hållbar utveckling ska ha fokus på fattiga människor och länder, och utgå från fattiga människors verklighet. Den inkluderar många olika insatsområden, bl a frågor om en rättvis världshandel, skuldfrågor, investeringar och bistånd.

I propositionen betonas att mänskliga rättigheter, demokrati och god samhällsstyrning måste lyftas fram mer i utvecklingsarbetet i världen. »Idag ser vi dessa faktorer som grundläggande förutsättningar för en

rättvis och hållbar utveckling. De bör alltså inte enbart uppfattas som mål för ansträngningarna, utan även som medel.»

Politiken ska samtidigt präglas av ett rättighetsperspektiv, vilket innebär att människors rättigheter skall vara utgångspunkten för de åtgärder som vidtas för en rättvis och hållbar utveckling. Internationella deklARATIONER om mänskliga rättigheter ska vara den svenska politikens viktigaste fundament. Dessa har i stort sett universell anslutning och utgör därmed en gemensam global värdegrund.

Regeringens ambition är att Sverige ska vara ett föregångsland internationellt vad gäller omställningen till ett rättvist och hållbart samhälle. Särskilt miljöfrågor, demokratiutveckling och jämställdhet lyfts fram som område där Sverige har erfarenhet och kunskap att dela med sig av.

Vad kan vi själva göra?

Kanske var det enklare förr, att leva rätt och göra rätt. Kopplingen mellan det egna agerandet och möjligheterna att påverka framtiden kanske framstod tydligare när vi levde i isolerade byar och försörjde oss direkt på det som marken, vattnet och skogen gav. Idag är vår egen och våra barns framtid oupplösligt förbundna med jordens mänsklighelets framtid. Men sambanden mellan de egna, dagliga rutinerna och mänsklighelets framtid är ibland abstrakta och svårfångade. Spelar det verkligen någon roll om jag släcker lampan när jag lämnar rummet? Om jag sätter in 100 kronor i månaden till Rädda barnen? Om jag går och röstar i riksdagsvalet?

Det finns naturligtvis många olika sätt att påverka för en hållbar utveckling. Som individer kan vi försöka leva så miljövänligt som möjligt, exempelvis genom att minska vårt bilkörande och lämna aluminiumburkar till återvinning.

Möjligheten att påverka handlar även om

politiskt engagemang. Vilka partier vi röstar fram till makten, hur vi utnyttjar chansen att bilda opinion och ställa krav på politiker. Vi kan också bidra genom aktivt arbete inom solidaritets- och miljöorganisationer, eller genom att skänka pengar till sådana organisationer.

Att göra medvetna val som konsument är ett sätt som nämnts tidigare. Valet av varor påverkar inte bara miljön, det kan även innebära ett aktivt stöd för goda arbetsvillkor och rimliga löner för människor i utvecklingsländer. Idag finns rättvisemärkta varor i våra butiker, vilket innebär att de anställda som producerat varan är garanterade vissa lönenivåer och tillåts arbeta fackligt.

Kunskap och solidaritet

Vi har allt att vinna på att försöka förstå vad som sker, och förändra. Men vi behöver kunskaper. Kunskaper för att förstå sambanden mellan mänsklig livskvalitet, samhällsutveckling och en hälsosam och livskraftig miljö. Kunskaper om hur social välfärd och trygghet är beroende av ekonomisk tillväxt, och omvänt.

Vi behöver förstå naturens sätt att fungera och hur vår konsumtion och förbrukning påverkar både miljön och andra människors livsutrymme.

Vi behöver kunskaper om människors fundamentala behov och vad som styr deras handlingar – såväl i Sverige som i Södra Afrika. Och vi behöver lära oss att arbeta tillsammans med andra länder för att uppnå en hållbar utveckling.

Utbildning har en viktig roll

Utbildning är ett viktigt verktyg i arbetet för en hållbar utveckling, det är världens politiker ense om. Och då inte minst utbildningen av barn och ungdomar, den uppväxande generationen som så småningom ska ta över ansvaret för världens utveckling.

För framtiden behövs fler upplysta, starka

individer som vill, vågar och ges möjlighet att delta i samtalet om världens behov och strategier för utveckling. Inte minst behöver eleverna lära sig att tänka kritiskt. I många frågor saknas färdiga svar och lösningar. Vad innebär en hållbar utveckling? Och hur når vi dit? Både definitionen av hållbar utveckling och strategierna för att nå målen präglas till stor del av värderingar och politiska intressen.

Vilja, motivation och hopp

Enbart fakta och nya insikter räcker inte. En vilja och motivation måste också finnas som drivmotor för förändring. För att en människa ska gå från insikt till handling behöver hon känna hopp, se möjligheter och ha ett personligt engagemang. Det förutsätter att hon bryr sig om vad som händer både innanför och utanför det egna landets gränser – sen må det vara av solidariska skäl eller egenintresse, eller kanske både och.

Därför är de värderingar och attityder som unga bär med sig ut i livet oerhört viktiga. Skolans förmedling av grundläggande värden som demokrati och solidaritet med utsatta och svaga har en betydelsefull roll i undervisningen för en hållbar utveckling.

Just nu pågår ett internationellt arbete för att hitta, och sprida, goda pedagogiska metoder för lärande om hållbar utveckling. Precis som problemen och prioriteringarna kan se olika ut i olika kulturer, och skilja mellan fattigare och rikare länder, kommer även utbildningens fokus att skilja mellan olika stater.

I maj 2004 hålls ett stort internationellt rådslag om lärande kring hållbar utveckling, i Göteborg. Över trehundra delegater från 50 nationer samlas för att dela med sig av erfarenheter, beprövade metoder och idéer kring bland annat utbildning om demokrati, konfliktlösning, mänskliga rättigheter, barns rättigheter, hälsoundervisning, miljöutbildning, samt även utbildning som innehåller

ett övergripande perspektiv på hållbar utveckling.

FN har proklamerat åren 2005–2014 till ett årtionde för utbildning för hållbar utveckling.

Även nationellt står frågan på dagordningen. Myndigheten för skolutveckling ger under våren 2004 ut en temaskrift kring hållbar utveckling, för att lyfta fram skolornas uppdrag och inspirera till att perspektivet integreras i undervisningen. (Myndigheten för skolutveckling, 2004)

Den här boken

Tanken med denna bok är att ge inspiration och motivation till skolor och lärare att börja tänka kring begreppet hållbar utveckling i undervisningen.

I denna bok lyfter vi också fram pedagogiska exempel på vad som redan görs i klassrummen i Göteborg och i andra delar av Västsverige, när det gäller undervisning för hållbar utveckling. Exempelen handlar om allt från värdegrundsarbete kring jämställdhet och demokrati, till lärande om hållbar konsumtion, utomhuspedagogik och konfliktlösning.

Här finns också tips på litteratur och läromedel att använda i undervisningen och användbara länkar till hemsidor.

Inledningsvis ges en historisk bakgrund till hur begreppet hållbar utveckling växte fram. Här redovisas också kort den diskussion som alltjämt pågår om hur begreppet ska definieras och hur det kan användas.

Nästa avsnitt behandlar utbildningens roll, och vilka krav som kan ställas på en undervisning för hållbar utveckling. Vad säger den pedagogiska forskningen? Vad står i de svenska styrdokumenterna för skolan?

Utvecklingen i världen under de senaste decennierna – socialt, ekonomiskt och miljömässigt – diskuteras därefter kortfattat.

Från försurning till helhetstänkande

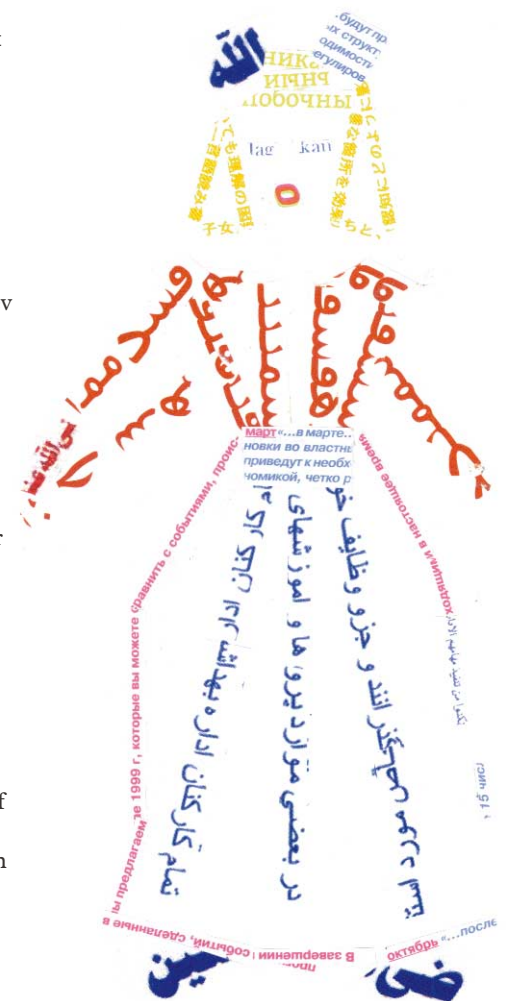
Begreppet hållbarhet har, fram till 1980-talet, främst varit kopplat till ekologi och miljöfrågor. Att perspektivet *hållbar utveckling* så småningom introducerades, ett perspektiv som inkluderar både social, ekonomisk och ekologisk utveckling, var delvis ett resultat av påtryckningar från utvecklingsländerna. Under 1970-talet började de fattiga länderna protestera mot en ensidig fokusering på att lösa miljöproblemen globalt, och lyfte istället fram sina behov av ekonomisk tillväxt och social utveckling. Begreppet hållbar utveckling blev ett försök att förena olika slags utvecklingsbehov i världen, och är därför också en politisk vision.

Historisk tillbakablick

Redan i mitten av 1900-talet påbörjades en internationell diskussion om hur naturen påverkas av människors ingrepp. År 1949 hölls den första stora internationella konferensen om miljöfrågor, då det nybildade Förenade Nationerna anordnade en vetenskaplig konferens om hur naturresurser kan användas och bevaras. Samma år grundade UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) en miljöfond med namnet the International Union for the Conservation of Nature (IUCN).

I början av 1960-talet publicerades boken *Tyst vår*, vilken blev en väckarklocka för många människor runt om i världen. Boken beskriver med skrämmande tydlighet hur djurlivet och naturen omkring oss påverkas av de gifter vi släpper ut. Under 1960-talet började människor också fundera över vilka konsekvenser en förstörd miljö skulle kunna få för välfärden i framtiden.

1972 tog Sverige initiativ till en FN-konferens kring miljöfrågor i Stockholm. En anledning var att Sverige oroade sig för

försurningen av svenska sjöar och jordar. Utsläppen som orsakade försurningen kom till stor del från andra länder och luftföroreningarna blev därför en viktig internationell miljöfråga.

Nu började många också på allvar inse att överförbrukningen av naturens resurser innebar en risk för välfärden i framtiden. Hur alla jordens invånare skulle kunna få välfärd utan att det ekologiska systemet skulle kollapsa blev en ny fråga på den internationella dagordningen.

Samtidigt märktes klyftan mellan de fattiga och rika ländernas syn på miljöproblemen allt tydligare under 1970-talet. De rika nationerna ansåg att ett hållbart resursutnyttjande, renare tekniker och minskning av utsläpp var de mest prioriterade framtidsfrågorna. Men de fattiga länderna hade andra behov av utveckling. De ville få njuta frukterna av industrialisering och

tillväxt, och såg industriutbyggnad som en lösning på problemen med fattigdom. De ville få tillåtelse att exploatera sina naturresurser, så som väst gjort när de byggt upp sitt välstånd, och kunde inte placera miljöfrågan lika högt upp på agendan. (Skolverket, 2002)

1983 gav FN:s generalförsamling Bruntlandkommissionen i uppdrag att undersöka sambanden mellan miljöförstöring och långsiktig utveckling i världen.

Undersökningen resulterade 1987 i Bruntlandrapporten som lanserar begreppet sustainable development – hållbar utveckling. Dokumentet försökte föra samman diverse intressen som bevarande av naturresurser, bättre social och ekonomisk utveckling samt fattigdomsbekämpning.

Hållbar utveckling definieras i Bruntlandrapporten som en »utveckling som tillgodoser dagens behov utan att äventyra

kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov». Att dagens människor har ett ansvar för kommande generationer är en viktig utgångspunkt i hållbarhetstänkandet.

Begreppet, eller konceptet, hållbar utveckling, har sedan dess kommit att fungera som en enande utgångspunkt för diskussioner om utveckling i världen.

Tjugo år efter Stockholmskonferensen hölls 1992 en FN-konferens för miljö och utveckling i Rio de Janeiro i Brasilien. Samtidigt som vissa framgångar kunde konstateras sedan konferensen i Stockholm 1972 stod det klart att det ökande gapet mellan rika och fattiga både orsakade och förvärrade många av miljöproblemen. Ett resultat blev att världens industriländer lovade att öka det totala biståndet, genom att höja nivån till minst 0,7 procent av bruttonationalinkomsten, BNI (löftet bidrog

till att Utvecklingsländerna gick med på att arbeta aktivt för miljöfrågor). Detta åtagande har dock ännu inte uppfyllts av en rad i-länder.

Agenda 21

FN-konferensen i Rio 1992 blev också startskottet för Agenda 21, FN:s handlingsprogram för det 21:a århundradet. Agenda 21 innehåller förslag till åtgärder inom olika områden, bland annat användandet av jordens naturresurser, sociala och ekonomiska frågor, handel, befolkningstillväxt, hälsa och boende.

Agenda 21 är en utvecklingsagenda för förändringsarbete på nationell, regional och lokal/kommunal nivå. Varje land utformar sin egen strategi för att uppnå de nationella målen. En viktig tanke för genomförandet av Agenda 21 är att få med allmänheten i arbetet, dels som enskilda individer och dels via frivilliga organisationer.

Tillsammans med länderna i Östersjöregionen skrev Sverige 1996 under en regional Agenda 21, som kallas Baltic 21.

Kyotoavtalet

En annan viktig överenskommelse på miljöområdet under 90-talet är Kyotoavtalet. I Kyoto, Japan, kom världens länder 1997 överens om nya mål – »tak«, för att minska utsläppen av växthusgaser. Kyotoavtalet innebär att industriländerna till år 2012 ska minska sina utsläpp av växthusgaser med 5,2 procent jämfört med 1990 års utsläppsnivåer. Flera stora länder drog sig dock ur efterhand, bland andra USA och Ryssland. Men avtalet är fortfarande aktuellt för många länder och räknas som en giltig internationell överenskommelse.

FN-konferensen i Johannesburg

På FN-konferensen i Johannesburg 2002 enades världens länder om att de tre perspektiven ska behandlas integrerat i alla

frågor som handlar om utveckling. Konferensen underströk också behovet av att integrera hållbar utveckling på alla nivåer i skolsystemet, med målet att undervisning ska bli en avgörande faktor för förändring.

Olika syn på begreppet

Hållbar utveckling är ett koncept med många olika dimensioner – men också en politisk vision. Begreppet är ett försök att få ihop de behov av välfärd, trygghet, hälsa och hållbar natur som finns bland jordens folk, vilka lever under väldigt olika förutsättningar, men ändå påverkas av samma krafter.

Därför är begreppet långtifrån entydigt eller okontroversiellt. Vissa kritiker anser att konceptet är en kombination av två oförenliga positioner. De hävdar att ekonomisk tillväxt, social utveckling och ekologisk hållbarhet är omöjligt att uppnå inom nuvarande världsordning, bland annat eftersom det kräver att det ekonomiska systemet och synen på tillväxt förändras i grunden.

Andra kritiker, som för resonemanget ett steg längre, betraktar konceptet som en pedagogisk »fint« i syfte att skyla över de stora motsättningar som finns i världen.

Men många debattörer hävdar tvärt emot att hållbar utveckling kan ske inom de ramar som finns idag. Med hjälp av miljöanpassad teknik kan man få till stånd en ekologiskt bärkraftig industriproduktion och ekonomisk tillväxt. Man tror att världens länder kan enas om kriterier för att uppnå en hållbar utveckling på nationell och global nivå, och gemensamt bygga strukturer för att uppnå denna.

Begreppet har ibland jämförts med ord som frihet och demokrati – starkt värde-laddade och mångdimensionella begrepp, som kan förena olika grupper – men som får olika innebörd beroende på vem som använder dem. (Skolverket 2002).

Risken med både demokratibegreppet

och hållbar utveckling är att de med tiden kan bli innehållslösa och urvattnade, om de ges alltför olikartad innebörd av olika länder och politiska grupperingar.

Men trots denna risk anser många debattörer att begreppet hållbar utveckling kan fylla en viktig funktion. Diskussioner om hållbarhet kan föra ihop grupper i samhället som söker efter ett gemensamt språk för att diskutera miljöfrågor, skriver exempelvis Wals och Jickling. När olika sätt att se på världen möts, skapas dissonans och därmed möjlighet till lärande. Att delta i en sådan diskussion är ett utmärkt tillfälle att lära om ett relevant, kontroversiellt, känslomättat och debatterat ämne vid en korsväg mellan naturvetenskap, teknologi och samhälle. (Skolverket, 2002)

Olika länder har olika fokus

Olika delar av världen påverkas olika av problem som miljöförstöring och överkonsumtion. Industriländernas medborgare, som primärt står för överkonsumtionen, drabbas annorlunda än de som får bära bördan i form av nedsmutsning eller exploatering av arbetskraft.

Vilka utvecklingsfrågor som är högst prioriterade för ett land, styrs av sociala och kulturella värderingar, men självklart också av vilka problem som är mest akuta.

I många afrikanska länder som drabbats hårt av AIDS är hiv-spridningen den absolut viktigaste framtidsfrågan. Medan industriländerna traditionellt lagt fokus på miljöfrågorna och förbrukningen av naturresurser betonar utvecklingsländerna ofta hälsofrågor och fattigdomsfrågor mer.

På samma sätt ses demokratisering och jämställdhet av många västländer som viktiga mål och medel i arbetet för en hållbar utveckling, medan regeringar i andra delar av världen inte placerar dessa aspekter av social utveckling lika högt på listan. ♠

Utbildningens roll

PÅ ALLA FN-KONFERENSER, och i alla internationella överenskommelser, har utbildning lyfts fram som ett redskap för att lösa jordens överlevnadsfrågor. Detta oavsett om miljöförstöringen stått i centrum eller om global utveckling diskuterats utifrån ett holistiskt perspektiv där även social och ekonomisk utveckling integreras.

Beslutsdokumenten från både Riokonferensen och FN-toppmötet i Johannesburg innehåller skrivningar om utbildningens betydelsefulla roll i utvecklingsarbetet. I Baltic 21-agendan för Östersjöländerna formuleras kraven på utbildning för hållbar utveckling i mer konkreta ordalag. I den så kallade Hagadeklarationen slås fast att utbildning för hållbar utveckling ska finnas på alla nivåer och integreras i alla ämnen, samt även utvecklas som ett eget perspektiv. Pedagogiskt kräver detta en utveckling av processorienterade och dynamiska undervisningsmetoder som betonar vikten av kritiskt tänkande och demokratiska processer, konstaterar man där.

Pedagogik och innehåll – hur har det sett ut hittills?

Vad ska ett lärande för hållbar utveckling innehålla, i form av ämnesstoff och arbetsätt, för att ge dagens unga redskap att bidra till en bättre och tryggare värld? Ja, den frågan finns det inga enkla svar på.

Fram till de senaste åren har undervisningen för hållbar utveckling framför allt fokuserat på miljöfrågor, både i Sverige och i övriga västvärlden. Innehållsmässigt har området definierats som ett naturvetenskapligt eller miljövetenskapligt område.

Enligt Östman (2003) har miljöundervisningen i skolorna traditionellt varit antingen faktabaserad eller inriktad på normöverföring, eller både och. Lärarna har utgått ifrån att om eleverna får med sig kunskap om miljöpåverkan, och uppfattningen att det är viktigt att själv agera miljövänligt, så

kommer de också att ändra sitt beteende.

Under senare år har undervisning för en hållbar utveckling vidgats från en snävare miljöundervisning med ett naturvetenskapligt perspektiv till ett mera sociokulturellt perspektiv på komplexa frågeställningar om samhällets utveckling. (Björneloo, 2004)

Detta har skett i takt med globaliseringen och att världens stora framtidsfrågor blivit alltmer integrerade i varandra och därigenom mångfacetterade. Frågor om mänskliga relationer, om livsstil, beteende och intressekonflikter mellan grupper har hamnat i fokus, och därigenom har de humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiven på utveckling fått en större betydelse.

Hur ser undervisningen ut i Sverige?

Skolverket genomförde för några år sedan en studie av miljöundervisningen i svenska skolor. Rapporten konstaterar att begreppet hållbar utveckling, som det beskrivs i nationella styrdokument och internationella överenskommelser, ännu inte fått något brett genomslag i skolans verksamhet. (Skolverket, 2002) Det är enligt rapporten fortfarande en normerande och faktabaserad tradition som dominerar miljöundervisningen, inte ett helhetsperspektiv där miljöfrågor belyses integrerat med andra samhällsfrågor.

Den mest positiva bilden av miljöundervisningen finns i förskoleklasser och i de tidigare skolåren. Här arbetar barn praktiskt och konkret med miljöfrågor, man använder utomhuspedagogik, där barnen kan bygga upp en positiv relation till naturen och förståelse för ekologiska kretslopp.

Lärarna i högre årskurser upplever, visar studien, att de har svårigheter att utveckla elevernas tänkande vidare från den praktiska och konkreta miljöundervisningen i de tidigare skolåren. Miljöundervisningen fastnar lätt vid »kompostkanten« och det blir inte tillräcklig utveckling och fördjupning av lärandet från årskurs till årskurs. Med tiden

minskar också elevernas engagemang och de äldre upplever miljöundervisning som »tjatigt«.

Lärarna tycker också att skolans fokusering på betygskriterier och kursplansmål hamnat i konflikt med strävan efter att arbeta ämnesövergripande.

För att kunna utveckla undervisningen vill lärarna ha tid för fortbildning, tid för reflektion och för att diskutera och samarbeta med kollegor.

Mycket görs redan idag

Samtidigt får man inte glömma att skolorna dagligen bedriver pedagogiskt arbete som kan främja en hållbar utveckling. Det rör sig exempelvis om antimobbingarbete och konfliktlösning, om jämställdhetsarbete, elevinflytande, hälsofrämjande insatser etcetera. (Se skolexempel senare i boken.) Mycket av det värdegrundsarbete som bedrivs utgör själva fundamentet för samhällets fostran av starka, självständigt tänkande individer, som bryr sig både om sig själva och andra.

De globala frågorna finns också närva-

rande i många lärares och elevers vardag. Inte bara genom nyhetsrapporteringen i media. I klassrummen finns barn och ungdomar från andra kulturer, vars livshistoria i högsta grad hänger samman med de globala utvecklingsprocesserna inom världsekonomin, med konflikthärddar och fattigdom. Att använda och utgå från elevernas erfarenheter och tankar i undervisningen kan vara ett sätt att levandegöra frågeställningarna och få olika infallsvinklar på området.

Vilken pedagogik gynnar en hållbar utveckling?

Ett »dilemma« när det gäller hållbar utveckling är att det även inom vetenskapen finns skilda uppfattningar om exempelvis hur allvarliga olika miljöproblem är, och hur man kan komma tillrätta med dem.

Dagens syn på vilka samhällsproblem som ska prioriteras, och hur lösningarna kan se ut, kommer kanske inte heller att gälla i framtiden, eftersom både verkligheten omkring oss och människors värderingar förändras. Utifrån detta perspektiv anser vissa forskare att undervisningen mer bör inriktas på att erbjuda eleverna metoder att söka kunskap, på att lära dem förstå och diskutera olika samband och att själva kritiskt kunna analysera olika påståenden och lösningsförslag. (Björneloo, 2004)

Demokratiska samtal och elevinflytande blir här viktiga instrument i skolorundervisningen, liksom förmedlingen av grundläggande värden och normer som jämlikhet och solidaritet.

Miljöfrågor och frågor om rättvis fördelning av resurser påverkas av – och definieras utifrån – olika maktförhållanden och politiska intressen. Att få med ett konfliktperspektiv på utvecklingen i undervisningen är därför viktigt, menar flera forskare. (Björneloo, 2004)

Någon pedagogisk forskning kring

lärande för hållbar utveckling – i begreppets breda mening – finns inte att tillgå idag. De studier som gjorts på området har haft miljöundervisning som utgångspunkt.

Men i forskningen finns ändå ett antal didaktiska slutsatser, som kan vara relevanta för lärande inom området i allmänhet.

- Det finns behov av helheter och sammanhang i undervisningen. För att elevers uppfattningar av olika fenomen i naturen ska utvecklas till mer övergripande förståelse för en hållbar samhällsutveckling kan de behöva hjälp, till exempel genom problematiserande frågor. Utmanande frågeställningar kan föda nya tankar och perspektiv hos eleverna.
- Olika ämnesdiscipliner kan bidra till sammanhang och helhetstänkande i hållbarhetsfrågor. Detta underlättas till exempel om undervisningen startar i autentiska problem, som innehåller flera integrerade perspektiv.
- Om eleverna får använda olika sinnen i arbetet ökar möjligheten till ett fördjupat lärande. När innehållet och arbetssättet vävs ihop (till exempel när eleverna lär om naturens kretslopp genom att gemensamt sköta ett trädgårdsland), blir demokratisk delaktighet och samarbete med andra också en del av lärandet.
- Kommunikation och reflektion kring det man lär kan underlätta förståelsen. Elever kan bearbeta sina upplevelser till exempel genom att formulera vad de förstått i tal, bild och form eller skrift. (Bl a Skolverket 2002, Björneloo 2004, Östman 2003)

Lisas tröja

Här följer exempel på en konkret temauppgift: Undervisningen startar med en fråga till en av eleverna: Var har du köpt din tröja? Läraren frågar sedan vidare: »Varför köpte du den?« Vad påverkade dig –

reklam, kompisar, priset etc? Hela klassen får diskutera och dyka djupare ner i reklamens ekonomiska roll och hur vi påverkas av den.

Var är tröjan tillverkad? Utifrån svaret får eleverna undersöka förhållandena kring industritillverkning i det aktuella landet, som miljöutsläpp, arbetsförhållanden och löner för de anställda. Diskussionerna leds över till etiska frågor som: Är det viktigt att kunna köpa tio billiga tröjor istället för en, om konsekvensen är att man bidrar till miljöutsläpp, konkurrens med dåliga arbetsförhållanden och låga löner. Nästa fråga kan vara: »Men vad skulle hända om inga svenskar eller andra köpte tröjorna?« Då får ju invånarna i landet inga jobb. Och landet kan inte utvecklas ekonomiskt och ge välfärd åt medborgarna om ingen betalar skatt. Hur kan man lösa detta dilemma?

Utifrån ett vanligt klädesplagg kan man alltså beröra alltifrån konsumtions- och livsstilsfrågor till frågor om identitet och självförtroende, miljöpåverkan och den globaliserade ekonomin.

Framtidstro och optimism

Forskningen ger stöd för att undervisningen når fram bättre om den ingjuter hopp i eleverna. I Skolverkets studie av miljöundervisning sade lärarna att hotbilder inte längre fungerar för att väcka elevernas motivation.

Även utbildningsminister Thomas Östros framhåller optimism som ett viktigt mål för undervisningen för hållbar utveckling. »Vi måste få dem att bli optimistiska om de ska kunna klara att ta sig an utmaningen«, sa han i ett tal på ett nordiskt seminarium om utbildning för hållbar utveckling 2003. (Regeringskansliet, 2003) Den absolut farligaste föreställning som människor kan ha är förmodligen att utvecklingen är så farlig och så omöjlig att förändra att du inte kan göra något åt den, och att man därför

inte tycker det är värt att skaffa sig kunskap och förståelse kring frågan, menade han.

Nationella riktlinjer för undervisning om hållbar utveckling

Vilket stöd finns i skolans styrdokument?

Skollagens portalparagraf säger att alla som verkar inom förskolan, skolan och vuxenutbildningen skall främja aktningen för varje människas egenvärde och vår gemensamma miljö.

Fyra övergripande perspektiv ska genomsyra undervisningen från förskola upp till vuxenutbildningsnivå, nämligen miljöperspektivet, det historiska, det internationella och det etiska perspektivet. Tillsammans kan dessa övergripande perspektiven sägas bilda kärnan i en hållbar utveckling. (Myndigheten för skolutveckling, 2004)

Läroplanen för förskolan

I läroplanen för förskolan (Lpo 98) läggs stor tonvikt på miljöfrågorna. Barnen ska utveckla förståelse för sin egen delaktighet i naturens kretslopp, och för hur människor i arbetslivet och vardagsliv kan bidra till en bättre miljö. Vidare ska de också få förståelse för att det är viktigt att värna sin hälsa och sitt välbefinnande.

Läroplanen för grundskolan

Begreppet hållbar utveckling finns inte uttryckligen definierat som ett perspektiv innehållande tre olika, integrerade aspekter i de svenska styrdokumenterna för den obligatoriska skolan. Läroplanen Lpo 94 skrevs under den tid när det pågick en omformulering av begreppet.

Genom kunskapsmålen och värdegrundsmålen lyfter läroplanen ändå fram många viktiga delar av ett lärande som gynnar en hållbar utveckling.

De grundläggande värden som skolan ska förmedla till och förankra hos eleverna är: människolivets okränkbarhet, individens

frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta.

Dessa värden ska förmedlas genom »individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande«.

Fostran till demokratisk delaktighet är ett annat viktigt uppdrag för skolan. Eleverna ska lära sig att ta ansvar för det egna arbetet och skolmiljön, uppmuntras att uttrycka sina åsikter och de ska ha ett inflytande över sitt lärande.

Att eleverna utvecklar ett kritiskt förhållningssätt är ytterligare ett mål för undervisningen. Våra barn och ungdomar ska vidare få en handlingskompetens och kunna agera utifrån sina kunskaper och erfarenheter, liksom kunna ta ställning i etiska frågor. Undervisningen ska hjälpa dem att utveckla ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna, och att få insikt om hur de själva kan undvika bidra till negativ miljöpåverkan.

Läroplanen för gymnasieskolan

Läroplanen för gymnasieskolan, Lpf 94, för fram samma grundläggande värden som grundskolans styrdokument. Den poängterar också att undervisningen ska ge eleverna en grund för ett livslångt lärande. Ny teknologi, förändringar i arbetslivet, internationalisering och miljöfrågornas komplexitet ställer nya krav på vilka kunskaper och förmågor eleverna behöver tillägna sig för att kunna bli ansvarstagande samhällsmedborgare.

Undervisningen ska ge eleverna insikter så att de själva kan medverka till att hindra skadlig miljöpåverkan samt hjälpa ungdomarna att få ett personligt förhållningssätt till de övergripande och globala miljöfrågorna. Den bör »belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling«.

Det internationella perspektivet betonas,

att kunna se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang.

Ingen kungsväg – många bäckar små

Visionen om en hållbar utveckling gör att fler människor kan engageras i arbetet för en bättre framtid – det vittnar många lärare och forskare om. Människor med olika utbildningsbakgrund och intressen kan förenas, för att gemensamt försöka hitta lösningar.

I en ny temaskrift lyfter Myndigheten för skolutveckling fram skolornas uppdrag vad gäller lärande om hållbar utveckling. (Myndigheten för skolutveckling, 2004) Hållbar utveckling beskrivs här som ett eget perspektiv, där skolornas uppgift blir att försöka integrera de många olika frågor och ämnen som ingår i begreppet hållbar utveckling i undervisningen, och behandla dem så att de bildar en helhet. En utmaning som också ger möjligheter att utveckla pedagogiska metoder, organisationsformer och ämnesövergripande samarbete, konstaterar man.

Samtidigt bedrivs redan idag mycket pedagogiskt arbete som kan bidra till en hållbar utveckling, till exempel i form av jämställdhetsarbete eller satsningar på elevinflytande. Det är viktigt att uppmärksamma och stödja de goda insatser som redan görs, menar Martin Westin, på Myndigheten för Skolutveckling.

– Vi vill visa att arbetet för en hållbar utveckling kan innehålla många olika delar. En skola anser sig kanske ha särskilda behov av att jobba med jämställdhet och demokratifrågor, en annan med miljöarbete.

Vilka frågor som ska prioriteras inom ramen för hållbar utveckling får varje lärare ta ställning till, utifrån sin speciella klass.

– Lärarna ska också utgå från det barnen reagerar på i sin omvärld, och sedan hjälpa dem att strukturera sitt tänkande, säger Siv Sellin, som arbetat med undervisning kring hållbar utveckling för Skolverket och

Utbildningsdepartementet under många år.

Elevernas ålder och förförståelse måste naturligtvis styra upplägg och innehåll.

Tydligare mål efterlyses

Siv Sellin anser dock, med hänvisning till Skolverkets undersökning, att både undervisningens innehåll och metoderna behöver utvecklas. Mer forskning och ökat stöd till lärarna är viktigt för att få detta till stånd.

– På sikt bör man också analysera hur styrdokumentet för skolan fungerar när det gäller undervisning om hållbar utveckling, och eventuellt göra revideringar.

Per Wickenberg, som forskar kring påverkansprocesser, styrning och hållbar utveckling vid Lunds Universitet, tycker att styrdokumentet behöver uppdateras. Han anser att skollagen bör ändras. Detta för att perspektivet ska finnas med på alla utbildningsnivåer – från förskolan till lärarutbildningen på högskolan.

Hur engagerar vi eleverna? Vilka pedagogiska metoder inspirerar?

Hur får man elever att bli intresserade av hållbar utveckling? Vilka pedagogiska grepp väcker lust och engagemang?

Per Wickenberg samt freds- och utvecklingsforskaren Leif Ohlsson vid Göteborgs Universitet, ger här några förslag utifrån sina olika kunskapsplaner.

Leif Ohlsson: – Låt dem få resa ut och se hur hjälparbete och arbete för hållbar utveckling kan se ut i världen. Visa dem vad det till exempel innebär att försöka hantera AIDS-smittan, eller att dela ut mat till människor som hungrar. Få dem att fundera över om detta arbete kanske är något de själva kommer att syssla med i sitt yrkesverksamma liv. För hälso- och utvecklingsarbete i utvecklingsländerna är faktiskt en växande arbetsmarknad.

– Ge dem en känsla för att det finns goda

krafter i världen, och att detta är något man kan ägna sitt liv åt. Både genom att ta del av debatten men kanske också att arbeta aktivt med. Och inte bara bli liknöjda konsument.

– Visa dem förebilder att identifiera sig med. Skådespelerskan Angelina Jolie kan till exempel vara en sådan förebild. Hon är hedersambassadör för UNICEF, och reser runt på barnhem i världen. Utifrån sina resor skriver hon dagbok, som finns att läsa på nätet.

Per Wickenberg: – Jag tycker att utmärkelsen Grön Flagg, som Håll Sverige rent står bakom, och Skolverkets utmärkelse Miljöskola är bra metoder att arbeta med. Har en skola väl uppnått kriterierna för att få utmärkelsen, eller den gröna flaggan, uppstår automatiskt ett tryck i omvärlden att fortsätta miljöarbetet – man får förväntningar på sig.

– Arbetssättet skapar också ett konkret inflytande för barnen i deras vardag. Det är i vardagen barn och ungdomar ska kunna påverka sin nära och viktiga verklighet och kunna känna riktig delaktighet.

– På detta sätt lär barn och ungdomar sig också att kunna göra rätt från början – inte genom att lappa och laga i efterhand. Det handlar om både det nödvändigt globala och det mycket lokala här i världen. Barnens situation efter HIV/AIDS i Zambia och kvinnans jämställdhet i Bangladesh är lika viktigt som sopsortering och att cykla till skolan i Svedala. Lokalt och globalt på samma gång. ♠

Läget i världen

HUR HAR UTVECKLINGEN i världen sett ut, socialt, ekonomiskt och ekologiskt under de senaste årtiondena?

Ja, problemen och utmaningarna har varit – och är fortfarande – många. Samtidigt har positiva förändringar skett inom flera områden.

Inkomstutvecklingen i världen som helhet har faktiskt varit positiv under de senaste 20–25 åren. I utvecklingsländerna har medelinkomsten nästan fördubblats mellan 1975 och 1998 vilket har gjort det möjligt för fler att höja sin standard och leva ett bättre liv.

Andelen människor som lever i absolut fattigdom, alltså på mindre än två dollar om dagen, har också sjunkit. Bara i Ostasien minskade de fattiga mellan 1990 och 1998 med 50 procent. I hela världen sjönk andelen fattiga mellan dessa år från 29 procent till 23,4. (Regeringskansliet, 2002)

I utvecklingsländerna har andelen människor med grundutbildning stigit kraftigt under de senaste årtiondena. Över fyrtio procent av världens befolkning har – eller är på väg att uppnå – en grundutbildning. Samtidigt har fler länder än någonsin i historien fått demokratiskt valda regeringar. (Svenska FN-förbundet, 2002)

Genom medicinska framsteg och förbättringar inom hälso- och sjukvård har den förväntade genomsnittliga livslängden ökat med 20 år under de senaste 30 åren. (Regeringens proposition, 2002/03: 122) Under samma period har barnadödligheten halverats.

Under samma period har barnadödligheten halverats.

Vetenskapliga landvinningar, som till exempel tekniska innovationer och vacciner, innebär att utvecklingen för dagens utvecklingsländer kan ske i mycket snabbare takt än vad den gjorde i till exempel Europa och USA under deras industrialisering. (Regeringskansliet, 2002)

Miljön

Även på miljöområdet finns positiva signaler. Förbättringar i luftkvaliteten och flodvattnet har skett i Europa och Nordamerika sedan Stockholmkonferensen 1972, rapporterar UNEP, FN:s miljöprogram. Det finns också tecken på att de minskade utsläppen av freoner har bromsat uttunnningen av ozonskiktet. (Svenska FN-förbundet, 2002)

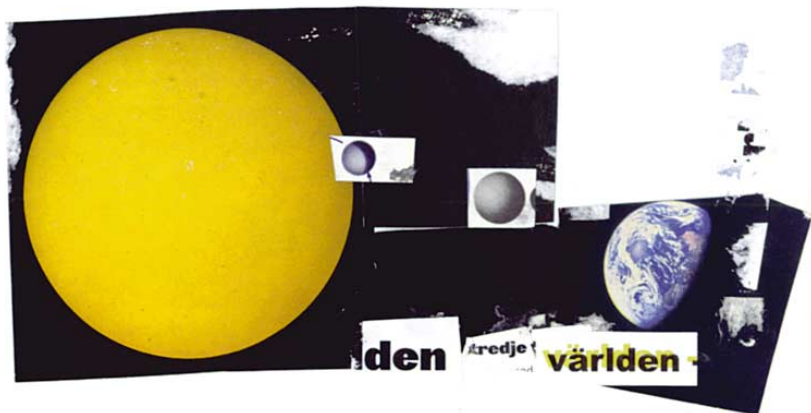
Utvecklingen av miljöanpassad teknik har gjort att energiförbrukningen har kunnat reduceras och effektiviseras inom industriproduktionen, i många länder. Sedan 1970 har Sveriges ekonomi vuxit med 64 procent. Under samma tidsperiod har energiåtgången ökat med endast fyra procent. Utsläppen av koldioxid har minskat från 100 miljoner ton årligen till 55 miljoner ton. (Regeringskansliet, 2002)

Svårigheter och utmaningar

Fortfarande dör över sex miljoner barn under fem år av svält varje år. Och över 800 miljoner människor går ständigt hungriga. I Afrika söder om Sahara har antalet fattiga ökat under 1990-talet i många länder. Här lever omkring hälften av befolkningen på mindre än en dollar om dagen.

Hiv- och aids fortsätter att sprida sig i många utvecklingsländer. Tretton miljoner människor har dött i aids i södra Afrika under de senaste två årtiondena. Om inga drastiska förbättringar sker vad gäller förebyggande arbete och behandling beräknas ytterligare närmare 70 miljoner människor att dö i aids i de 45 värst drabbade länderna i denna region, mellan 2000 och 2020.

Miljön har i sin helhet försämrats under de senaste 30 åren, och då speciellt i utvecklingsländerna. Femton procent av jordens tidigare produktiva landarea är numera förstörd, och vissa områden är så svårt skadade att de inte kan hämta sig. Jord-

förstöring orsakas bland annat av för stora boskapsjordar, skogsskövling och överbevattning av jordbruksmark.

Fyrtio procent av världens människor lever i länder där det är svår brist på vatten. Omkring 1,1 miljarder saknar tillgång till rent dricksvatten. Nästan 25 procent av våra däggdjur hotas av utrotning och tolv procent av alla fågelarter.

Den värsta föroreningskällan i haven är avloppsvatten från tätorter i utvecklingsländer med snabb urbanisering och befolkningstillväxt, dåliga avloppssystem och brist på finansiering av reningsverk.

Utsläppen av växthusgaser har bidragit till att medeltemperaturen på jorden har ökat med mellan 0,3 – 0,6 grader under de senaste 100 åren. Om förbränningen av olja och kol inte minskas beräknas temperaturökningen vid 2000-talets slut ha höjt havsytans nivå med nästan en meter, dränkt kustområden och öar och börjat smälta polarisarna. (Svenska FN-förbundet, 2002)

Trycket ökar på jordens resurser

Samtidigt som många människor fått bättre levnadsstandard har konsumtionen i världen fördubblats mellan 1975 och 1998. Och

utarmningen av naturresurserna har aldrig gått så fort som idag. (Svenska Naturskyddsföreningen, 2001)

Bakom den utvecklingen finns flera orsaker. Överkonsumtion och rovdrift på naturen orsakas i en del fall av bristande kunskaper om konsekvenserna av vår livsstil. I vissa fall finns kunskaperna men inte pengarna för att exempelvis investera i miljövänlig teknik.

I andra fall beror miljöförstörelsen på ekonomiska vinstmotiv. Det finns mäktiga ekonomiska intressen, inom till exempel kol- och oljeindustrin, som gynnas av en fortsatt efterfrågan på dessa energikällor. Motståndet mot att sänka tullar och skatter på utvecklingsländernas jordbruksprodukter, för att göra handeln rättvisare, har varit starkt från ekonomiska intressen inom livsmedelsproduktionen.

När det gäller livsstilsrelaterad överkonsumtion är bekvämlighet nog en faktor som inte ska underskattas. Det är bekvämt för oss människor att fortsätta med en livsstil vi vant oss vid, och förändring möter ofta inledningsvis på motstånd. Särskilt om vi upplever att förändringen kräver ansträngning, tar tid och energi.

För politikerna kan det innebära en svår utmaning att både försöka genomdriva inskränkningar i befolkningens livsstil och samtidigt stå emot mäktiga ekonomiska intressen.

Befolkningsökningen en viktig orsak

En annan viktig orsak till miljöförstörelsen är den enorma befolkningstillväxt som skett under 1900-talet. Under det senaste århundradet har jordens befolkning tredubblats, vilket har ökat trycket på jordens resurser dramatiskt.

Leif Ohlsson är forskare vid Institutionen för freds- och utvecklingsforskning, vid Göteborgs Universitet, och redaktör för nyhetsbrevet »Omvärldsbilder«, som delfinansieras av SIDA.

Vi måste förstå att vi lever i en väldigt speciell fas i historien, menar han.

– Bara under min egen livstid kommer jordens befolkning troligen att ha tredubblats. Och alla dessa människor ska ha jobb och försörjning. Det är precis dessa flaskhalsar vi står inför idag. Alla jordens människor har behov av att bli något, att vara något i omvärldens och sina egna ögon. Och att kunna leva på det man arbetar med.

De flesta människor i världen har fötts i ett jordbrukarsamhälle. Men idag finns inte försörjningsmöjligheter för alla inom jordbruket. Man kan inte expandera åkerarealen mer än till en viss gräns, bara öka avkastningen. Men förädlingen av grödor, som ska ge större skördar, ger ändå inte tillräcklig sysselsättning och ekonomisk försörjning åt alla som behöver det.

– Därför får folk inte jobb, och därför ser vi en jättelik migration till städerna, där även det moderna livet lockar.

– Befolkningstillskottet kommer ovanpå att vi redan har börjat tära på resurserna, samt att det i dagsläget är ekonomisk tillbakagång och arbetslöshet i världen.

Leif Ohlsson ser särskilt de unga människors situation som en källa till problem i världen. När dessa unga män inte kommer in i samhälle, och inte lyckas skaffa sig en lika hög ställning som pappa och farfar hade, föds en frustration som olika intressen kan utnyttja.

– Risken finns att de rekryteras av maktmänniskor och miliser. Detta är det viktigt att försöka rycka undan grunden för.

Framgångsrika verktyg

Vissa insatser har visat sig ge särskilt goda förutsättningar för ekonomisk och social utveckling i ett land.

Utbildning har varit en nyckelfaktor i de länder där fattigdomen minskat snabbast. Det finns ett tydligt samband mellan inkomsten per capita i ett land och antalet år som den genomsnittlige medborgaren går i skolan. (Gapminder, World Education Chart 2000). Utbildning ökar inte bara förutsättningarna för ökad tillväxt och större inkomster, den ger också människor bättre möjligheter att delta i och påverka samhällslivet och att orientera sig i omvärlden. Starka medborgare är grunden i levande demokratier. (Regeringskansliet, 2002)

Satsningar på jämställdhet

Jämställdhet mellan könen är både en rättvisefråga och ett medel för att utnyttja landets resurser effektivt. När kvinnliga jordbrukare gavs samma utbildning och tillgång till insatsvaror (till exempel utsäde, bekämpningsmedel och vatten) som män i ett Sidastött markvårdsprogram i Kenya ökade skördarna med 50 % för majs och 66 % för bönor (Sida).

Alla studier visar att när kvinnor får tillgång till utbildning och tjänar egna pengar kommer det också hela familjen till del i större utsträckning än när det gäller män.

Effekten blir mer näringsriktig mat och bättre sjukvård för hela familjen, färre graviditeter och allmän fattigdomsminskning. (Regeringskansliet, 2002)

För att få familjer att skicka både sina pojkar och flickor till skolan använder hjälporganisationer sig ibland av så kallade »school feeding projects«. Alla barn som kommer till undervisningen får i dessa projekt ett ordentligt måltid, men föräldrarna informeras om att ett visst antal matpaket endast är avsedda för flickor, och bara delas ut till dem.

Ett demokratiskt samhällsskick

Liksom utbildning och jämställdhet är ett demokratiskt styre både ett verktyg och ett mål i sig. Demokrati ger människor frihet att bestämma över sina liv och kunna påverka samhället. Samtidigt visar historien att demokrati minskar risken för våldsamma konflikter, därför att demokratiska samhällen har andra sätt att ventilera och lösa motsättningar.

En god hälsa

En god hälsa är en viktig förutsättning för livskvalitet. Liksom för att kunna arbeta och försörja en familj. Människor som lever i fattigdom anger själva att sjukdomar eller

skador är den största riskfaktorn för att hamna i ekonomisk misär, särskilt när ohälsan drabbar huvudförsörjaren i familjen. Sjukvård till rimlig kostnad och tillgång till näringsriktig kost är därför två viktiga redskap också i fattigdomsbekämpning. (Regeringskansliet, 2002)

Hinder för förändring

Via TV och tidningar får vi dagligen rapporter om svält och miljökatastrofer. Vi ser bilder på krigsskadade människor, på familjer och barn som lever i ekonomisk misär. För oss som lever i fred, i ett land med social trygghet och ett fungerande rättssystem, kan världens problem ändå framstå som avlägsna. Många svenskar uppfattar kanske också situationen som hopplös, och ser inte hur egna insatser kan påverka.

En svårighet när det gäller att motivera människor till engagemang i jordens stora framtidsfrågor, är att effekterna av olika insatser ofta är långsiktiga, säger Per Wickenberg, som forskar kring lärande om hållbar utveckling vid Lunds Universitet och är samordnare i forskarnätverket »Utbildning och hållbar utveckling«.

För den enskilde svensken kan de positiva effekterna av miljöarbete eller solidaritetsarbete ibland komma långt fram i tiden. Kanske får vi inte uppleva dem själva, utan först genom våra barnbarn, säger han.

Det är därför viktigt att vi får kunskap om de långsiktiga processer som kan leda fram till en positiv förändring – och ser vår egen roll i det längre perspektivet.

Per Wickenberg tror samtidigt att världen under de senaste decennierna trängt sig närmare in på människors vardagsliv. Migrationen och strömmen av asylsökande till många i-länder signalerar till oss i västvärlden att det finns en värld därutöver. Det ökar medvetenheten om att globaliseringen även påverkar oss.

Kan vi lära oss att se sambanden mellan

människors livsvillkor och de stora globala hoten – hur exempelvis ekonomiska och sociala klyftor, både inom ett land och globalt, liksom brist på demokrati och trygghet, är grogrund för konflikter, extremism och för att människor lämnar sina hemländer, har vi kommit en bra bit på väg, menar han.

– Undervisningen en viktigt uppgift i att ge oss stöd att se dessa processer och mönster.

Hur argumentera?

Hur kan man då få fler människor att bli intresserade av en hållbar utveckling? Hur motiverar man någon att vilja skaffa mer kunskap och engagera sig? Hur får man exempelvis lärare och skolelever att bry sig?

Per Wickenberg tror att budskapet både måste tala till känslorna och bygga på ett rationellt egenintresse. Argumenten för utveckling och rättvisa är dels moraliska – det handlar om att alla människor är lika värda och ska ha samma möjligheter till ett gott liv. Dels finns också rent förnufts- mässiga motiv för oss att verka för en ekologiskt hållbar och ekonomiskt/socialt rättvis utveckling i världen – konsekvenserna av en orättvis värld utan ekologiska hänsyn drabbar även oss i slutändan.

– Kanske är det framför allt egenintresset som ska lyftas fram, eftersom egenintresset ofta är det som får människor att förändra sitt beteende. Vad var det som fick företagen att börja miljöcertifiera sig? Jo, att de började tjäna pengar på det.

Att försöka tysta ner egenintresset är livsfarligt, anser han.

– Det har ju varit själva grunden för människans överlevnad.

Finns det skäl att bry sig och försöka påverka?

Både Per Wickenberg och Leif Ohlsson svarar ja på denna fråga. De är själva opti-

mistiska om världens framtid. Att ha en positiv inställning är rationellt, förklarar de.

– Uppgivenheten är inte en möjlig väg att gå. Vårt enda alternativ är att fortsätta jobba för förändring, ingenting annat är hållbart, säger Leif Ohlsson.

De utvecklingstendenser som idag är ohållbara kan heller inte fortsätta i all evighet, rent logiskt, menar han. Konsekvenserna kommer ikapp oss i form av kaos och uppror.

– Man måste tro att vi människor är rationella, säger han.

Under senare år tycker han sig se att de »goda krafterna« i världen har blivit fler.

– Att alltfler är engagerade och upplysta är också resultatet av det viktiga utvecklingsarbete för hållbar utveckling, som vi pratar om. Sverige är ett av de länder som håller frågorna och förändringsarbetet vid liv.

Tron på en positiv förändring är viktig att förmedla till eleverna i skolan. Oavsett om det just nu skett fler bakslag, som till exempel att USA och Ryssland inte ratificerat Kyotoprotokollet om att minska utsläppen av växthusgaser, så pågår mycket arbete i rätt riktning.

Som exempel nämner han att miljardnationen Kina idag håller på att inlemma ett ekologiskt perspektiv i sina styrdokument för skolan.

Att försöka stärka de progressiva krafterna, är också en väg Per Wickenberg tror på.

– Precis som i klassrummet kan vi inte bara syssla med de elever som är struliga, utan måste också ta tillvara det engagemang och intresse som finns hos andra elever. Det viktiga är att få igång de stora, positiva strömmarna. ♣

Referenslista

Betänkande: SOU 2001:96. *En rättvisare värld utan fattigdom*. Utrikesdepartementet, Stockholm.

Björneloo, I. (2004) *From straight answers to complex questions. A study of premises for learning for sustainable development*. Göteborgs universitet.

Myndigheten för skolutveckling (2004). *Lärande om hållbar utveckling*. Stockholm Regeringskansliet (2003). Thomas Östros: *Edited print of Thomas Östros speech at the Nordic Seminar on Education for Sustainable Development*, Karlskrona, June 12, 2003.

Regeringens proposition 2002/03:122. Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling. Utrikesdepartementet, Stockholm.

Regeringskansliet (2002). *Det är möjligt att halvera fattigdomen till 2015!* Utrikesdepartementet, Stockholm.

Sammanfattning av regeringens skrivelse 2001/02:172. *Nationell strategi för hållbar utveckling*. Miljödepartementet, Stockholm.

Skolverket (2002). *Hållbar utveckling i skolan: miljöundervisning och utbildning för hållbar utveckling i svensk skola*. Liber distribution, Stockholm.

Skolverket. *Läroplan för de frivilliga skolformerna* (Lpf 94). Fritzes, Stockholm.

Skolverket. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet* (Lpo 94). Fritzes, Stockholm.

Skolverket. *Läroplan för förskolan* (Lpo 98). Fritzes, Stockholm.

Svenska FN-förbundet (2002), *Läget i världen*. Västervik.

Svenska Naturskyddsföreningen (2000). *Hur många svenskar tål världen? – Miljöeffekter i Syd av svensk konsumtion*. Stockholm.

Östman (red). (2003). *Nationell och internationell miljödidaktisk forskning: En forskningsöversikt*, Pedagogisk forskning i Uppsala, rapport nr 148. Uppsala universitet.